

עיצוב משפטי: על הצעת חוק העיצובים, טיפוגרפיה, ומשפט

שולחן עגול - סיכום הדיון מיום 7.1.16

מכון ש. הורוביץ לקניין רוחני ע"ש ד"ר אמנון גולדנברג

הפקולטה למשפטים אוניברסיטת תל אביב

*** הדברים שלהלן הם סיכום של עיקרי הדברים שנדונו בשולחן העגול הנ"ל. להרחבה, ניתן לפנות לדוברים/ות במישרין. נרשם על ידי אהובה גולדסטנד.

דברי פתיחה - פרופ' מיכאל בירנהק, מנהל מכון ש. הורוביץ לקניין רוחני:

ברוכים הבאים למפגש שולחן העגול הראשון של מכון ש. הורוביץ לקניין רוחני. מטרת מפגשי השולחן העגול היא להפגיש אנשים שבדרך כלל לא נפגשים, ליצור פורום שבו כל האנשים הרלוונטיים לסוגיה מסוימת יוכלו להתכנס ולשוחח בצורה עניינית, רצינית, ויסודית בנושא שעומד על הפרק בתחום הקניין הרוחני.

פעילויות נוספות של המכון כוללות כנסים, מענקי מחקר לחוקרים וסטודנטים (לא רק משפטים), כמו גם פרס אמנון גולדנברג למחקרים בשפה העברית בנושא קניין רוחני.

הדיון היום, הראשון למכון, יוקדש להצעת חוק העיצובים ובפרט לסוגיית הגופנים, או בשמם הלועזי, הפונטים. מדובר בנושא שלא התחדש מאז ימי המנדט והפקודה שחוקקה בשנת 1924.¹ הצעת החוק הנוכחית מחדשת מספר עניינים כלליים, ובפרט גם קובעת הסדרה חדשה בנוגע לפונטים. נסקור את הצעת החוק באופן כללי ונעמוד על החידושים שבה, וכן נתמקד במספר סוגיות הנוגעות באופן מיוחד לסוגיית הפונטים.

חומר רקע מפורט נמצא כאן.

- תנאי סף להגנה: בכדי לזכות בהגנה על עיצוב, יש צורך לעמוד בשתי דרישות סף: א. חידוש – הצעת החוק מחדשת בכך שהבדיקה תהיה בדיקה גלובאלית, ולא רק מקומית; ב. אופי ייחודי – יבחן במבחן הדומה יותר למבחן "המשתמש המיודע".
- הגנה על עיצוב לא רשום: תהיה אפשרות לקבל הגנה של עד 3 שנים עבור עיצוב לא רשום, למעט פונטים אשר יזכו באופן מיוחד לתקופת ההגנה ארוכה יותר של 25 שנה גם בלי רישום.
- תקופת ההגנה: בכלליות, תקופת ההגנה לעיצובים רשומים תוארך עד 25 שנים.
- נושא הפונטים: מדובר באחד החידושים המעניינים בהצעת החוק. בעבר, בעקבות פסק-הדין בנושא פונט אהרוני משנת 1949,² אחד מפסקי הדין הראשונים בנושא ובכלל בבית-המשפט הישראלי, הוחלט שהפונט יטופל במסגרת דיני המדגמים. עברו שנים רבות לפני שדנו בנושא זה שוב, וכשזה עלה, לרבות בשני פסקי הדין מרכזיים בתחום, עניין עזבון המנוח צבי נרקיס ז"ל נ' מיקרוסופט ישראל בע"מ ועניין הוצאת קורן ירושלים בע"מ נ' מיקרוסופט ישראל בע"מ שכתב השופט פרופי עופר גרוסקופף,³ בית המשפט החליט לסווג את הפונטים דווקא תחת הגג של דיני זכות יוצרים. כך, פונטים זוכים לתנאי סף קלים יותר, תקופת הגנה ארוכה יותר, וזכויות מוסריות (למשל קרדיט).

¹ פקודת הפונטים והמדגמים, 1924, חא"י ב 1053 (ע), 1076 (א).

² ת"א (מחוזי ת"א) 248/48 גרפקו בע"מ נ' טוביה אהרוני (10.7.1949).

³ ת"א (מחוזי מרכז) 5315-04-08 הוצאת קורן ירושלים בע"מ נ' מיקרוסופט ישראל בע"מ (פורסם בנבו, 5.10.2010).

אז מה מייחד את תחום הפונטים?

- **השחקנים בזירה:** משתמשי הקצה לא ממש חושבים על פונטים כשלעצמם: עבור רובם הפונטים מהווים מעין כלי ליצירה, ולא יצירה עצמה. שחקן אחר בתחום הוא החברות והמערכות הגדולות שמתמשות בפונטים, כמו למשל חברת מייקרוסופט (שכיכבה בשני פסקי הדין שזכרו לעיל), שמבחינתם הפונטים הם עוד אמצעי שהם מספקים למשתמשים שלהם בתוך מכלול של שירותים. אולם, מבחינת יוצרי הפונטים, הטיפוגרפים, מדובר ביצירה לכל דבר ועניין.
- **בפן הכלכלי:** בעיקרון, יש שני שחקנים גדולים, שתי סוכנויות גדולות, ומספר חברות קטנות ובינוניות נוספות. מדובר בשוק תוסס שפועל בתוך השוק הקטן היחסית של ישראל.
- **בפן המשפטי:** התחום מעלה מספר שאלות בליבה של הקניין הרוחני – כיצד ראוי ונכון לייצר תמריץ ליוצרים וממציאים/מעצבים לעשות את מה שיודעים לעשות גם לטובתם ולטובת כלל החברה?
- **בפן התרבותי:** פונטים הם "הקוד התרבותי של השפה", כדברי הטיפוגרף חביב חורי, מעין DNA באמצעותו ממשיגים דיבור, מזכיר את הנאמר במקורות, "צָבֶת בְּצָבֶת עֲשׂוּיָה" (משנה אבות, ה', ו') – כלומר, יצירה המיוצרת לשם יצירה נוספת מעצמו.

הדיון הערב יחולק לשניים: בחלק הראשון – הדוברים יציגו ביקורות ועמדות שונות. החלק השני יורכב מדיון חופשי סביב השולחן. נזכיר ונדגיש שנוכחים כאן בחדר שני קהלים שונים: האחד הטיפוגרפים ומעצבים, והשני משפטנים ועורכי-דין שעוסקים בתחום, וכן גם רשם המדגמים והפטנטים, השופט עופר גרוסקופף ואנשי אקדמיה נוספים.

††††

חלק I: הטיפוגרפים, המשפט, והצעת החוק

מיכל סהר, סטודיו מיכל סהר ומרצה בכירה לעיצוב בבצלאל, אקדמיה לאמנות ועיצוב

מהו פונט?

הפונטים נולדו מכתבים ואותיות. המילה "פונט" בעצם כבר מתייחסת לאות כמוצר תעשייתי. בעיקרון הפונט הוא המוצר – לא האות עצמה, אלא העיצוב של האות שמאפשרת עבודה תעשייתית יצרנית עם הדבר (זאת לעומת כתיבה, Lettering). בפונט אפשר להשתמש עוד הרבה פעמים.

ויקיפדיה מגדירה את הפונט כך: "גופן או פונט הוא סגנון עיצוב צורת האותיות, כפי שבא לידי ביטוי באמצעי תצוגה כלשהו: דפוס, תוכנת מחשב ופלטפורמות נוספות להעברה ולהצגה של מידע טקסטואלי. תורת עיצוב הגופנים היא תחום עצמאי בעיצוב גרפי. לגופנים תפקיד חשוב בתחום העיצוב הגרפי. הם מאפשרים להעביר מידע חזותי בנוסף למלל עצמו. יש גופנים המקרינים רצינות, אחרים מרמזים על טקסט מודפס ואחרים משדרים קלילות או יצירתיות."

הצורך הראשון בעיצוב אותיות התעורר לאחר המצאת מכונת הדפוס בגרמניה במאה ה-15 על ידי יוהאן גוטנברג. עם המצאת הדפוס עלה הצורך להפיק דפוס במספר גבוה של עותקים. קהל הקוראים כבר לא היה מוגבל רק לכומר שיושב בכנסייה. התעורר צורך להמציא כלי שבאמצעותו יהיה אפשר לשכפל הרבה עותקים במהירות. ההשראה לעיצוב אותיות הדפוס הייתה כתבי יד גותיים באיטליה, ואם נסתכל עליהם ביחס לפונטים קיימים היום, נוכל לראות מסורת והדהוד של דברים עתיקים בתרבות העכשווית.

איך יוצרים פונט?

הטכנולוגיה של גוטנברג, שהשתמשה באותיות יצוקות מברזל, החזיקה במשך 400 שנה. מתחת למכש הדפוס האותיות סודרו על ידי אנשי מקצוע, סדרים, שהתמחו בסידור האותיות. הפונט היה מורכב מאותיות בודדות,

קוביות מתכת חרוטות שיצרו בדרך כלל במחרטות בגרמניה. מעצב הפונטים היה לרוב עובד ישירות עם מפעל הייצור של האותיות כדי לספק את האות. למשל, פרנק-ריהל נוצר בצוותא על ידי רפאל פרנק בשיתוף עם המדפיס אוטו ריהל, במכונות שבמפעל היציקה שלו. הנוהג היה שבתי יציקה של אותיות עבדו עם מעצבי הפונטים והפיקו ביחד את המוצר. אציין שהיו מעט מאוד מעצבי פונטים כי רק אנשים מוכשרים מאוד יכלו לעשות זאת. כמו כן התהליך היה יקר מאוד. זאת בניגוד להיום, כשכל ילד יכול לעשות פונט באמצעות תוכנות פונטים, במחשב. בעצם, זאת הסיבה שהשוק מוצף היום בהרבה "זבל". זו אחת הבעיות הייחודיות שעולות במסגרת תחום הפונטים היום. אבל בעבר לא כך היה המצב.

ההתפתחות ההיסטורית

טרם המאה ה-19 הפונטים הנפוצים היו פונטים סריפיים שכוללים עיטורים ותגים. זהו פונט מורכב מאוד ליצירה.

במאה ה-19 החלו לייצר אותיות "סנס-סריף", כלומר, נטולות עיטור. מדובר בתוצר של המהפכה תעשייתית, פונטים שנוצרו במטרה למלא תכלית מסוימת ("follow functions"). למשל, החלו לייצר פונט מעוגל, שהשתמשו בו לצורך פוסטרים, להעברת מסרים וכוח. במסגרת זו נולד הסנס-סריף שבאבולוציה של הגופנים קוראים לו "גרוטסק".

בשנות ה-20 בארץ, ההשפעה של התנועה האסתטית של ה-DADA באירופה ואסכולת הבאוהאוס, בהחלט ניכרת. למשל, הפונט "חיים", היה הפונט העברי הראשון שהציג את האות העברית בקווים נקיים וללא עיטורים.

בשנות ה-50 יוצרו שורה של גופנים עבריים, לרבות "הצבי", "הדסה", "נרקיס בלוק", "דוד", ו-"קורן". בעיניי, מדובר בחמשת הפונטים הכי חשובים בשפה העברית. אציין שפונט דוד מוגדר כפונט הרשמי של מדינת ישראל. מדהים שלכל אחד מהם אופי שונה לחלוטין: חילוניות, אלגנטיות, מודרניזם, קליגרפיה, וקליגרפיה ספרדית. הפונטים הללו הם כמו אבות המזון של כל מה שקורה בטיפוגרפיה העברית.

חשוב לחזור ולהדגיש שפונטים הם אבולוציוניים, כל אחד יושב על הכתפיים של משהו שהיה לפניך ומחדש.

בשנות ה-80 היה שינוי גדול – המקינטוש יצא, והתחילה עשייה כללית באירופה וארצות הברית של יצירת פונטים באמצעות תוכנות מחשב וציור ווקטורי. גם בפונט הממוחשב, הציור הראשוני הוא ידני ואחר-כך מציירים אותו מחדש בווקטורים (כלי גרפי ממוחשב באמצעותו אפשר להגדיל ולהקטין אותיות), והפונט עובר לאותיות ממוחשבות (קובץ מחשב שמקטינים אותו).

תהליך יצירה של הגופן היום

נתמקד לדוגמה בפונט FEDRA. אחד הדברים המעניינים בו זה שהוא משלב סריפים רומיים לצד תנועות ידניות חופשיות מעניינות וזה נותן לו הרבה כוח. בנוסף, הוא קיים בשפה הערבית, האנגלית והעברית שלכך משמעות תרבותיות חשובות.

תהליך היצירה של הפונט מונה אלפי שעות ויותר. בתהליך נדרשת התייחסות להרבה מאוד אספקטים. צריך בעצם לתרגם רעיונות שקיימות בלטינית לתנועות בעברית. למשל, לפונט יש ציר שהוא שונה בכל שפה. כמו-כן נדרשת מודולוציה בין החלקים העבים לדקים בכל אות, והיחס הזה הינו הפוך בעברית מול לטינית. מדובר בלא פחות משינוי דרמטי.

כשמסיימים את הטיוטה מגישים בדרך-כלל דוגמה ראשונית של הפונט, ומדפיסים אותה ברזולוציה גבוהה בדפוס כדי לראות איך הפונט נראה בכל מיני פיצורים. יש עבודה רבה בין שלב זה עד לשלב שבו יש מוצר מוגמר. בין היתר, חלק גדול בעיצוב האות הוא עיצוב הרווח "הלבן" בין האותיות כשהן נפגשות. יש להתייחס לצורתן של מילים, ומשפטים שלמים, המורכבים מחיבורי האותיות במספר רב של חלופות שונות. כלומר, יש משמעות רבה לעיצוב של כל המרחב: לא רק כל אות כיחידה בודדת, אלא עיצוב נכון של "הלבן" כדי ש"השחור" יהיה נכון.

עו"ד נעמה דניאל, אשכול קניין רוחני, מחלקת ייעוץ וחקיקה (אזרחי), משרד המשפטים

שיקולים בגיבוש הצעת החוק – פונטים ובכלל

כמה מילים על מחלקת ייעוץ וחקיקה (אזרחי) במשרד המשפטים: המחלקה בעיקר עושה שני דברים: ייעוץ למשרדי ממשלה ורשויות ממשלתיות, וחקיקה. כלומר, היא פועלת בשני כובעים, שהם קביעת מדיניות וחקיקה, לצד מתן ייעוץ במקרים ספציפיים שמגיעים אליהם וכך נחשפים לבעיות בשטח, בין בהפעלת החוק ובין תביעות.

שיקולים בגיבוש הצעת חוק

המטרה העיקרית היא עידוד וקידום עיצובים חדשים, המתקשרת למטרת העל של קניין רוחני והיא עידוד יצירה.

מגמות נוספות שנגזרות מכך:

- הגנה והקלה על בעלי עסקים קטנים וחדשים. למשל עיצוב לא רשום – לרישום יש עלויות, ובמקרים רבים הרישום בכלל אינו רלוונטי כי יש אופנות שמתחלפות מהר מאוד, וכן, כי מעצבים מתחילים פחות מודעים לנושא הרישום. [הערת העורכים: הצעת החוק מקלה בכך שהיא מציעה אפשרות של עיצוב לא רשום].
- קידום הוודאות. גם מבחינת המעצב, גם ציבור המשתמשים, וגם למעצבים שעושים שימוש בעיצובים קודמים כדי לעצב עיצובים חדשים.
- התאמת הדין להתפתחויות שונות. עם השנים התוסף ציבור נוסף – הקהילה הבין-לאומית, ונוספו נורמות בין-לאומיות חדשות שיכולות לשרת גם את הציבור הישראלי. כמו כן, יש רצון לאפשר לציבור הישראלי להגיש בקשות לרישום גם בחו"ל, והדין כמובן משפיע גם על המעצבים וגם משתמשי הקצה.

מיפוי כללי של הצעת החוק (שלא עודכן מאז שנת 1924)

- א. התאמת הנוסח המילולי-לשוני לימינו (למשל התאמת תרגום לקוי מהדין המקורי באנגלית);
- ב. הסדרת תחומים שכלל לא הוסדרו בפקודה (למשל התייחסות למעצב של העיצוב, לעיצוב לא רשום, ולסדרי רישום);
- ג. התאמה מהותית לעידן המודרני – החקיקתי, הווירטואלי והממוחשב (הקושי הגדול ביותר): גם מבחינת חקיקה מדינתית באנגליה, שעל המסורת שלה אנחנו נסמכים, גם בחקיקה הבין-לאומית (למשל הוראות שמאפשרות הצטרפות לאמנת האג) וגם התאמה לשינויים בשטח, לרבות התקדמות טכנולוגית (לדוגמה התאמת המונחים, כמו המילה "חפץ" שאיבדה מהמשמעות שלה וכבר לא דווקא מתייחסת רק למשהו פיזי. החוק הותאם גם לעידן האינטרנט (למשל, אפשר היום בקלות לעשות בחינה של חידוש בין-לאומי).

פונטים

היחס בין דיני עיצובים לדיני זכויות יוצרים: סעיף 7 לחוק זכות יוצרים, התשס"ח-2007 קובע שמה שמוגדר כמדגם לייצור תעשייתי לא יוגן אלא לפי דיני מדגמים (או דיני "עיצובים" לפי הצעת החוק).⁴ הצעת החוק לא מציעה לשנות מהסעיף ולכן גם עכשיו מה שהיה מוגדר כעיצוב לא יזכה להגנה של זכות יוצרים.

⁴ זה נוסח סעיף 7 לחוק זכות יוצרים:

"על אף הוראות סעיף 4 [שקובע מהי יצירה מוגנת], לא תהא זכות יוצרים במדגם כהגדרתו בפקודת הפטנטים והמדגמים, אלא אם כן המדגם אינו משמש ואינו מכוון לשמש לייצור תעשייתי; השר [שר המשפטים] רשאי לקבוע תנאים שבהתקיימם ייחשב מדגם כמשמש לייצור תעשייתי".

סעיף זה החליף את ס' 22 לחוק זכות יוצרים, 1911, שקבע:

"(1) חוק זה לא יחול על מדגמים הראויים להרשם עפ"י חוק הפטנטים והמדגמים, 1907 פרט למדגמים שאם אמנם ראויים הם לרישום אינם משמשים ואינם מכוונים לשמש כדגמים או כדוגמאות המוכפלים ע"י תהליך תעשייתי.

השאלה אם כן היא האם ראוי שפונט יוגדר כעיצוב, תוך ההבנה שככזה, הוא לא יהיה מוגן תחת זכויות יוצרים? (לדעת משרד המשפטים היום זה המצב המשפטי כיום).

ההגדרה של עיצוב מול יצירה

אם נחשוב על פונט כיצירה, באיזו יצירה מדובר? האם זו יצירה אומנותית? הבעיה עם ההגדרה הזו היא שזה לא בדיוק מסתדר עם לשון החוק. לחלופין, האם מדובר דווקא בעיצוב? בהגדרה בדיני מדגמים מוצאים שעיצוב הוא מוצר שיש לו מאפיינים חזותיים. היה חשוב להגדיר שעיצוב מוגבל באופן מסוים כי הוא צריך להיות מיושם על מוצר כלשהו אחר. אם אני מעצבת בקבוק אני חייבת לכלול מספר מאפיינים מסוימים שתמיד קיימים בבסיס. יש אלמנטים רבים שיכולים להשתנות, אבל לצדם יש את האלמנטים הללו שאי אפשר לשנות: הם הכרחיים לעצם העיצוב. וזהו המצב להבנתנו לגבי אותיות: חייבים לשמור על סטנדרט בסיסי כדי שאדם שקורא יבין מה הוא קורא, ועל הבסיס אפשר להלביש את העיצוב.

כשירות להגנה/הפרה

ההתייחסות להפרה היא לא רק בידי משתמש הקצה (לדוגמה, מעצבת או סטודנט שעושה שימוש בלתי מורשה בפונט). אלא, הכוונה גם למעצבים שרוצים להשתמש בקורפוס קיים כדי להמשיך את התרבות של עיצוב הפונטים בעברית. לכן צריך לבדוק האם החוק מאפשר קבלת השראה, מתי הוא שם את הגבול להעתקה, ואיך הוא מאפשר את המשך הפיתוח של התחום.

כשמדברים על חוק זכות יוצרים, מוצאים שיצירה צריכה להיות מקורית. אחד המבחנים בפסיקה הוא מבחן "המקוריות כמקור" – המעצב הוא המקור של היצירה. המבחן הזה מוביל אותנו למבחן ההעתקה – שמוגדרת כמשהו די רחב, מוסד של יצירה נגזרת, שמבוססת מהותית על יצירה קודמת. איפה שמים את המעצבים האחרונים בקו הזה? משרד המשפטים סבור שהחלה של דיני זכויות יוצרים מעלה חשש שפונטים מאוחרים ששאבו השראה מפונטים קודמים ייתפסו כהעתקה.

בסופו של דבר בית המשפט הוא שקובע, אבל לפי מה? כשמסתכלים על מבחן הפרה או חידוש במסגרת דיני העיצובים מוצאים שיש התייחסות לרושם כללי שנוצר על המשתמש (מיהו?), וזה נותן לבית המשפט שיקול דעת וחופש פעולה רחב יותר לשופט שמיישם את החוק, או למעצב שמנסה להבין אותו. החוק החדש מתייחס לתחומים בהם חופש העיצוב יהיה מוגבל יחסית, לשוק שיש בו מספר גבוה של עיצובים דומים ושינויים קטנים שיכולים בעצמם יכולים להוות חידוש מספיק להגנה. זה נבחן גם במבחן ההפרה מהצד השני (כלומר לבדוק אם הייתה הפרה לאחר המעשה).

אופי השימוש לגביו מתבקשת ההגנה

חוק זכות יוצרים מגן מפני כל העתקה, גם משתמש קצה כמו תלמיד שמדפיס עבודה, וזה כנראה לא מושא ההגנה שאנחנו רוצים להגן מפניו. בהצעת חוק העיצובים יש רצון לתת הגנה כנגד שימוש מסחרי או תעשייתי של פונט בהפצה נרחבת.

משתמשי קצה

זו שאלה נוספת שרלוונטית לעניין ההכרעה בין דיני עיצובים לחוק זכויות יוצרים. חוק זכות יוצרים רואה העתקה כהעתקה שחשופה לפיצויים של עד 200 אלף ₪. לעומת זאת, בדיני עיצובים מסתכלים על "המשתמש המיודע", דהיינו מי שאמור לעשות שימוש בפונט הזה. לכן, אם זה מיועד לשימוש גרפיקאי, החוק מסתכל על העין של הגרפיקאי, ואם זה מיועד לתפוצה רחבה יותר נסתכל על משתמש צפוי כמו סטודנטים וכו'.

זכות מוסרית

זכות מוסרית בדיני זכות יוצרים מורכבת מאדן של קרדיט ואדן של מניעת סילוף. לגבי קרדיט: חוק זכות יוצרים מחייב מתן קרדיט לגבי כל עותק. לא בטוחה שזה הקרדיט שמעצבי הפונטים מתכוונים אליו. כלומר, להבנתנו,

(2) אפשר לקבוע תקנות כלליות עפ"י סעיף 86 מחוק הפטנטים והמדגמים, 1907, הקובעות את התנאים שבהם יחשב מדגם כמשמש למטרות האמורות לעיל.

אין כוונה שכל עבודה צריכה לציין שהודפס בפונט דוד – אלא הקרדיט ניתן ביחס למוצר עצמו, התוכנה או הפונט קרוי על שם המעצב שלו. נשים לב שזה לא מה שחוק זכות יוצרים מתכוון אליו.

האדן של מניעת סילוף מעורר עניין נוסף - השאלה שעולה היא האם יש ערבוב של אותיות שונות מפונטים שונים. האם באקט זה גלומה הפרה של זכותו המוסרית של כל אחד ממעצבי הפונטים השונים. לפי חוק זכות יוצרים זה עשוי להיקרא סילוף.

עו"ד עו"פ אסא קלינג, ראש רשות הפטנטים, רשם הפטנטים המדגמים וסימני המסחר

מדובר בתקופה מרתקת מבחינת תחום העיצובים בישראל. הרשם מברך את משרד המשפטים שהיו שותפים לאורך כל הדרך, ועל המאמץ מבורך. המונח Design "עיצוב" תפס לאורך השנים. לדעתי מדובר בהצעת חוק מעניינת מאוד, ובמבט רחב, מדובר בחוק טוב ונכון בעיניו. הדיון הראשון בהצעה בכנסת יתקיים בוועדת הכלכלה בשבוע הבא [אמצע ינואר 2016], ומגוון הדעות כאן בחדר הוא ברוך וזו הזדמנות להשפיע על איך יראה החוק.

תמונת מצב נוכחית

עד היום נרשמו בישראל רק שלושה גופנים כמדגם. לא אחווה דעה האם הפונטים הללו היו ראויים לרישום, אבל כנראה שיש ספק אם היו נרשמים כיום. בספירה זו אין התייחסות לבקשות חסויות, אפשרות שהחוק המוצע מבקש לבטל (ואשר לדידי הינה יוזמה ברוכה של משרד המשפטים בעניין). זאת לעומת סדר גודל של כ-1000 פונטים לא רשומים שנהנים מהגנה אחרת, תחת חוק זכות יוצרים היום.

הגדרות

"מוצר" – כולל גם סימן גרפי (אייקון) וגופן (font). אזכיר שהרשימה היא רשימה פתוחה (כפי שכתוב בהצעת החוק, "לרבות").

"עיצוב" – מראה של מוצר או חלק ממנו.

כשמסתכלים על פונטים עולה השאלה מהם המאפיינים החזותיים של אותו מוצר. מה בעצם המעצב מוכר? אות אחת בודדת? קמץ פתח וניקוד? האם כל מרכיב הינו בנפרד או כלול כסט שלם? מה לגבי ההבחנה בין פונט רגיל ל-bold (מודגש): האם מדובר בעיצוב באותו סגנון רק שמן יותר, או שני עיצובים נפרדים? צריך להבחין בין שאלות רישומיות, שתעלנה בשלב הרישום, לבין שאלות שנבחנות רק בשלב ההפרה.

מיכל סהר: פונט רגיל ו-bold הם זהים באותו קו עיצובי, זה אותו סטייל, רק במשקל שונה.

שאלה מהקהל: אם משתמש עושה שימוש רק במספר אותיות בודדות, האם תהיה הגנה על כל המערכת? או שהעתקה מתייחסת רק למי שמעתיק את הכל? כפי ששמענו ממיכל סהר, עיצוב הפונט נעשה בצורה שבה האותיות מעוצבות תוך מתייחסות של כל אות אחת לשנייה, איך האות מסתדרת עם האותיות האחרות – האות לא חיה לבד, אלא בחלק של מכלול.

אסא קלינג: כלומר, עולות מספר שאלות שאנחנו נותנים להם אולי תשובות באופציה בחוק בהגדרות בסעיף 1 ("מערכת של פריטים")⁵ וסעיף 26 להצעת החוק ("חלוקת בקשה לרישום עיצוב הכוללת כמה עיצובים")⁶.

⁵ לפי ס' 1 להצעת החוק, מערכת של פריטים היא:

"שני פריטים לפחות שמתקיימים לגביהם כל אלה:

(1) הם מאותו סוג;

(2) מאפייניהם החזותיים נבדלים זה מזה רק בפרטים שאינם מהותיים;

(3) באופן רגיל הם מוצעים למכירה יחד או מיועדים לשימוש יחד".

⁶ ס' 26 להצעת החוק:

כשירות לרישום

הרישום אמור להעניק ודאות לציבור וראיה מכרעת לבעלות. המבחנים לרישום: (א) חדש; (ב) בעל אופי ייחודי (פרק ד להצעת החוק).

חשוב להדגיש כי פונטים אינם שונים מכל תחום אחר של עיצוב. מלאכת הבחינה יותר קשה ומורכבת מאשר שאלות של חידוש לגבי אמצאות, שם היא נבחנת בצורה די בינארית (בהנחה שיש את כל מאגרי המידע בידינו). לעומת זאת תחום העיצובים היא קשה לבחינה כבר היום, כך בתחומי עיצוב רבים ושונים. יש נטייה היום להציב את המוצרים לצפייה או מכירה באינטרנט וזה מקום שנחפש בו כדי לבחון חידוש. זה כמובן אתגר בתחום זה כמו בתחומים אחרים שנצטרך ללמוד אם וכאשר הצעת החוק תעבור (כאמור רק שלוש בקשות הוגשו עד כה) אז נצפה לעמוד בפני פרץ רישומים שנצטרך לבחון ונצטרך להיערך אליו מבחינת היכן לחפש וכיצד להפעיל את הקריטריונים. למשל, אופי ייחודי תלוי במידת האפשרויות למשתמש המיועד בתחום (וכמה צפיפות יש בתחום), וכמובן לפונטים בין-לאומיים יש השפעות על הגופן העברי.

האם אי פעם נגיע לכלל בחינה של גופנים?

ייתכן שמבחינת לשון הצעת החוק כרגע, יש אפשרות לקבל הגנה למדגם לא רשום לתקופה של 12 חודשים שמהווים תקופת החלטה בה המעצבת רשאית להחליט בתוכה האם לרשום את עיצובה. אם העיצוב לא נרשם, המעצב יזכה בהגנה של 3 שנים (כולל השנה שכבר חלפה) ותו לא. חלופה שניה היא להגיש בקשה לרישום העיצוב תוך ה-12 חודשים הראשונים, ואם העיצוב עובר את הליך בחינה, אז מוענקות 25 שנות הגנה מיום הרישום (נוספות לתקופת הרישום שכבר חלפה, כלומר שנה ועוד 25 שנים נוספות בפועל).

כל זה חל לגבי עיצובים רגילים, אבל המצב שונה לגבי פונטים (סעיף 66(ב) להצעת החוק). לפונט לא רשום תקופת ההגנה היא 25 שנה ממועד המכירה של הפונט. אמנם ההגנה שהמעצבת תזכה בה דומה, אך לא זהה (זכות האכיפה של מדגם רשום מול לא רשום לא זהה), אבל ברמה הפרקטית המעצבת תוכל ליהנות מההגנה מבלי להירשם ולשלם אגרה מאותו משך תקופה של מדגם/עיצוב רשום.

עולה השאלה: למה רק פונטים?

עלתה כאן הטענה כי פונטים מהווים "קוד תרבותי של השפה" אבל כך גם לגבי האמוטיקונים. למה שאמוטיקונים לא יזכו לאותה הגנה שתוענק לפונטים? ומה לגבי קודי QR למשל?

עו"ד אייל שגיא, AYR עורכי דין

אספר מהניסיון של עורך-דין שניהל תיק בנושא פונט (לרבות הפונט "קורן" ועוד שניים נוספים) שנמצא בשימוש ב"תפוצת נאטו" ושנוצר חלק מזמן וחלק ממש מזמן, ומשומש היום במחשבים. הגיע אלי תיק שדרש ממני להתחקות אחר מקורותיו של הפונט ולחשוב איך לעבוד מול לקוח בין-לאומי שאת תקופת ההגנה בישראל לא מבין בכלל לאור כך שההסדרה המשפטית בארצות הברית ובאנגליה שונות ממה שקיים בארץ. למשל בארצות הברית פונטים נרשמים כ-Design Patents ובאנגליה מוענקת הגנה תחת דיני זכות יוצרים עם חריג חשוב לתקופת הגנה של 25 שנה. כך נדרשתי להתייעץ עם מומחים על איך כותבים את האות ולהתמודד עם ויכוח בין שני מעצבים מי מפר את ה"ציווי התלמודי".

במסגרת העבודה על התיק היו סיפורים מרתקים, אנשים בכפר חב"ד שעמלים בשם שמיים ומר גוטמן שהאמין שמר קורן חוטא לציווי העיצובי באמת ובתמים. הגעתי לבתי דפוס בהולנד בהם מצויים הסכמים ישנים של העברת בעלות. פעם מעצב היה מוכר את העיצוב שלו (המיוצר ללא מחשבים) והיה עושה הסכם עם בית דפוס שהיו מייצרים את הגלופות ובתמורה מקבלים את הזכויות. המעצב היה מקבל רק תמלוגים, ואחרי תקופה היו נפרדים דרכם. ומשם גם הגעתי לבית אבות בניו יורק בו גר איתמר דוד.

"כללה בקשה לרישום עיצוב יותר מעיצוב אחד, ילק אותה הגורם המוסמך לכמה בקשות כך שכל בקשה תכלול עיצוב אחד בלבד או מערכת אחת של פריטים בלבד, אשר לגביהם יפורטו כל הפרטים המנויים בסעיף 20(א)."

הסיפור של הבחנה בין זכות יוצרים או עיצוב נוגעת לשאלת אורך ההגנה, ודומה קצת לסיפור יצירות יתומות – תקופה כל-כך ארוכה שהעקבות אובדים וקשה להוכיח העברת זכויות.

לגבי פונט "הדסה" למשל, מצאנו לא פחות מ-15 העברות בעלות שונות לאורך החיים, מבית היציקה ההולנדי לרחבי העולם כולל שתי פשיטות רגל בדרך. האם מי שקנה את הזכויות קנה אותם נקיות בכלל? ומה לגבי הדין בישראל? כל מדינה מגיעה למסקנה אחרת לפי הדין המקומי, וכל צד טוען את הטענות שלו. ובתיק אחר המעצב נספה בשואה ועלתה השאלה מה היה התאריך האחרון האפשרי שהוא נספה בו כדי להבין מתי תפוג ההגנה של חיי היוצר + 70 שנה. אחד הפונטים שהכי דאגו לקיומו זה פונט ישן שנקרא "כתב יד".

למה חוק זכות יוצרים פחות מתאים לפונטים?

אמנם יש אלף פונטים שונים אבל בצורה הבסיסית האות "א" זה "א". החל מהכיתוב התנ"כי.

החריג באנגליה: לגבי עיצוב (בניגוד ליצירה) ההפרה היא בחפץ עצמו – לא על מה שאתה מייצר שמיושם עליו. אבל בדיני זכות יוצרים ישנן זכויות מוחלטות שרצות על כל דבר, לרבות ספרים שהדפיסו עם הפונט. אם פונטים ייחשבו כיצירה, מה יהיה דינם של כל מה שהודפס באמצעות תוכנה שמשתמשת בפונט מופר? האם גם אלה ייחשבו הפרות? באנגליה הגבילו את ההגנה ל-25 שנה והבהירו שאין הפרות משניות בכלל, ניתן לתבוע כמפר אפשרי אך ורק את מי שהעתיק ולא כל המשתמשים לאחריו.

כשחשבנו על התיק הזה, כולם נגעו לגופנים שנוצרו ונוצקו. היה את החפץ, והיה קצת יותר קל לשייך את זה לפקודת הפונטים והמדגמים. היום מציעים לתקן את החוק כי בגופן ממוחשב יש קושי עם אלמנט הפיזי של ה"חפץ". בגלל האופי המיוחד הזה והחשיבות הפונקציונאלית לשפה תקופת ההגנה צריכה להיות הרבה יותר קצרה, וחייבים לדאוג להפרות המשניות למשתמשי הקצה.

תקופת הגנה ארוכה אינה טובה כי היא מעניקה הגנה ארוכה מדי למשהו פונקציונאלי. ישנה הקבלה לפסק הדין בעניין אינטרלגו,⁷ שדן בקוביות דופלו, וכאן אנו מתמודדים עם אבני בניין בסיסיות של השפה.

עם זאת, השאלה עולה למה נכון להעביר את הגופנים לתחום של דיני המדגמים ולעשות אחרת מאשר באנגליה. כלומר, להשאיר אותם תחת הגג של חוק זכות יוצרים ולטפל בבעיות הספציפיות שם (למשל תרופה מוגבלת והגבלת הפרות משניות – אחרת אין לזה סוף).

נקודה אחרונה – היום אני לובש חולצה שכתוב עליה HELVETICA, אך המילה כתובה דווקא בפונט אריאל. האם מדובר בהפרה של הזכות המוסרית?

שמואל סלע, יוצר טיפוגרפי את קרוב ל-40 שנה

היום אדבר נגד הצעת החוק בהקשר של גופנים.

טיפוגרפיה הינה אומנות העוסקת ביצירה של גופן המשמש ככלי תקשורת וכפניה של השפה העברית. היצירה היא תהליך מורכב הנמשך שנים רבות. הערך התרבותי גבוה ורחב. זו יצירה אמנותית מהותית שהעוסקים בה עושים עבודת קודש גם ליסודות התרבות, לשפה העברית וגם למשתמשי השפה העברית. זו יצירה אומנותית לחלוטין ולא מוצר במובן התעשייתי כמו מדגם. מדובר בפרויקט החיים שלי ואי אפשר לחשב ערך ושווי כלכלי של זכות יוצרים ביצירה כזו. נזכיר שהטכנולוגיות משתנות במהירות אבל אין בכך כדי לפסול זכויות של יוצרים שונים. המסקנה הכללית הינה שההגנה בהצעת החוק החדש היא גם תחת כותרת מטעה (עיצוב) וגם אם טוענים שמטרת השינוי ב'הסדרה' של גופנים נועד בעצם לבוא ולהגן על יוצרי הגופנים, המטרה לא מושגת. אם כן, עולה השאלה מהם השיקולים האמיתיים להצדיק את ההחלטה.

הוצעו נימוקים שונים, למשל שקיים חוסר בהירות משפטית לגבי גופנים ושההגנה המוענקת לא ראויה. טיעונים אלה לא משכנעים. כל הפסיקות של בתי המשפט היו חד-משמעיות בשייך שלהן את הגופנים לחוק זכות יוצרים.

⁷ ע"א 513/89 Interlego A/S נ' Exin-Line Bros.S.A, פ"ד מח(4) 133 (1994).

נראה שהשיוך כמדגם עשויה להטיב דווקא עם המפרים והדווקנים. אי אפשר להסתמך על סעיף 7 לחוק זכות יוצרים כבסיס לטיעון שגופנים אינם כשרים להגנה כזו. הפרדוקס הוא שקובצי התוכנה והקוד שהם התוצר של הגופן נשארים להיות מוגנים תחת חוק זכות יוצרים כיצירה ספרותית, בעוד הגופנים עצמם לא.

האם המעבר הזה ראוי לאור כך שהצעת החוק מציעה בפועל להוציא את כל הגופנים שיצאו לאור עד יום כניסת החוק מההגנה? משמעות ההחלטה היא שכל הגופנים החשובים יהפכו לנחלת הכלל מיום תחילת החוק וכל בן אדם פרטי וכן כל חברה יוכל לייצר מהם קבצי קוד ולגרוף את התמורה הכלכלית במקומי. מדובר למעשה בגניבת פרויקט החיים שלי.

לבסוף, עולה השאלה מה השוני בין גופנים ליצירות פונקציונאליות אחרות? למשל, למה לא הוכנסו יצירות של אדריכלות לתוך החוק? או יצירות אחרות? למה נטפלו דווקא לגופנים בהוציאם מחוק זכויות יוצרים?

השופט גרוסקופף: [שאלת הבהרה לעו"ד דניאל ממשרד המשפטים]: מהי משמעותה של הוראת המעבר (סעיף 122(ב) להצעת החוק)? האם זו דרישה כפולה או שמדובר בשלוש חלופות? לגבי גופנים שלא הוגשה לגביהם בקשה לרישום, האם ההגנה לא תחול? אם שמא התכוונתם להחיל גם על גופנים קיימים שלא הייתה כוונה לרשום אותם, ואם זה מה שתעשו עולה שאלה חוקתית.

אסא קלינג: יכול להיות שיהיו הרבה בקשות לרישום ערב כניסת החוק.

עו"ד דניאל: ארצה להוסיף עוד שתי מילים לגבי הטיעון לגבי שיקולים לא עניינים בעיצוב הצעת החוק: משרד המשפטים ניסה ללכת מאוד לקראת הציבור הרלוונטי והארכנו את תקופת ההגנה רק לגבי פונטים מתוך הבנה שיש חשיבות מיוחדת לגבי המשך פיתוח השפה העברית. אנחנו נמשיך להיות קשובים לדברכם.

חביב חורי, מעצב גרפי וטיפוגרף תלת-שפתי

"בין הלא הוגן ללא הגיוני"

לו היה שופן (Chopin) חי ויוצר במהלך ה-60 שנים הקודמות, היה מאזין ליצירות המוזיקליות שלו, כשהן מופצות במגוון של אמצעים אשר השתנו במהלך הזמן על פי השינויים וההמצאות הטכנולוגיים כגון: גרמפון, תקליט, קומפקט קאסט, תקליטור, CD, ולאחרונה בפורמטים דיגיטליים כמו: Wav, mp3, Aiff.

לפני כמה חודשים, הלך לעולמו השוויצרי אדריאן פרוטיגר, אחד ממעצבי הגופנים הכי המפורסמים בתולדות הטיפוגרפיה הלטינית. במהלך חייו המקצועיים, חווה אדריאן מגוון רחב של אמצעים וכלים שהביאו לשימוש ביצירות טיפוסיות האות שלו על פי השינויים הטכנולוגיים: אותיות חיתוך מעץ, אותיות מוצקות מתכת, גיליונות טרנספרטק, סדר צלם, גופנים בפורמטים ישנים כמו: True type /Type 1 Type 3, ולאחרונה בפורמטים עדכניים: OTF, Woff2. בשורה התחתונה: יצירה קולית או גרפית מופקת ומופצת בפורמטים שונים. סביר להניח שהמדיום אשר נושא או מנציח את היצירה לא אמור לגרוע מזכויותיו של בעל היצירה.

מיצירה למוצר

על פי הצעת החוק, הגדרה של עיצוב מטשטשת את הגבולות בין יצירה למוצר, בקביעה תמוהה אשר מביאה באונס את הגופנים לתוך רשימה של מוצרים עונתיים/תעשייתיים תחת הגדרה זו. לא ברור לנו למה צלם זוכה אוטומטית לזכות יוצרים, לעומת מעצב גופנים שמתכוונים לשלול ממנו את זכויותיו. לא ברור לנו למה מאייר שמצייר פנים של מישהו מקבל על היצירה שלו הגנה כזכויות יוצרים, לעומת מעצב גופנים שמצייר את הפנים של אותיות א"ב ומתווכחים אם מגיעה לו הגנה על יצירותיו.

אי-בהירות שיטת הרישום וההגנה לגופן מסוים על פי הצעת החוק היא אינדיקציה לאי הבנה מצד המחוקק של מהות העבודה העיצובית, ושיוך לא נכון עבור התוכן היצירתי.

Typeface: Is the design of the alphabet-the shapes of the letters that make up the typestyle. The letters, numbers, and symbols that make up a design of type. So when you say "Arial" or "Goudy" you're talking about a set of letters in a specific design style.

באנגלית מבדילים בין: Typeface ל-Font. Typeface הוא תווי הפנים של אותיות האלפבית, הספרות, סימני הפיסוק וכל סמל אחר, אשר עוצבו וקיבלו סגנון ואופי מסוים של טיפוגרפיה האות. Font הוא הקובץ הדיגיטלי שמכיל שרטוט מדויק של טיפוגרפיה האות. מותאם לפורמט מחשב או מערכת הפעלה מסוימת. במלים פשוטות: טיפוגרפיה האות = יצירה; פונט = מוצר.

לכל הפונטים מצד ימין קוד משותף וזהה OTF, אבל מאפייני היצירה הוויזואליים והטיפוגרפיים שונים לחלוטין. הם יצירות טיפוגרפיה אותיות של מעצבים שונים והם נראים שונים בתכונות הטיפוגרפיים, אבל לכולם קיים פורמט דיגיטלי אחיד וניתן להשתמש בהם תודות לקוד זהה.

[מציג שלושה פוסטרים שונים שהארט דירקטורים שילבו בהם יצירות של: מאיירים, טיפוגרפיים, וצלמים] מיותר לציין שכל אחד מהמרכיבים של הפוסטרים, דהיינו הצילום, האיור, וטיפוגרפיה האותיות, נהנה בנפרד מזכות הגנה עבור היוצר, והוא נוכח בקומפוזיציה בסטטוס "השאלה", במלים אחרות "רישיון שימוש". ייתכן שאותו צילום נרכש עשרות פעמים מחברת Getty Images וכל לקוח השתמש בו למטרה שונה.

בעיניי, דינו של הצלם אינו שונה מהטיפוגרף. כך נרכשה זכות שימוש בצילום, כפי שנרכש רישיון שימוש לגופנים. אבל, מה התוכן הטיפוגרפי שהארט-דירקטור השתמש בו בפועל? בטח הוא לא שם את הקובץ הדיגיטלי של הפונט על הפוסטר אלא טיפוגרפיה האות שימשו לו כחומר גלם ליצירה. הצעת החוק, בסוגיית הגופנים, גורמת לפירוק המובן והמונח של: {יצירה} בכדי להיות מוגדרת, מאובחנת ומוגנת כ- {מוצר}. כנראה שאנשי משרד המשפטים הלכו בעקבות אמירה מפורסמת בעולם התקשורת של מרשל מקלוהן ("המדיום הוא המסר"), בניסיון לומר שפונט הוא "עיצוב". אז תרשו לנו לתקן את הכרזה זו: פונט הוא מדיום, כמו קובץ MP3 שהוא מדיום שמעביר תוכן קולי מוקלט. והעיצוב הינו היצירה של טיפוגרפיה האותיות, ומבלי להפריז, זאת הנשמה שחיה בתוך הגוף שנקרא פונט.

הצעת חוק העיצובים מתנערת משני עקרונות מובהקים קיימים בכל גופן מקורי. ניתן להבין מההצעה ש"גופן" ממוצב בסטטוס ה-In-Between בכך שהוא לא משויך לאף אחד משני העקרונות, ששניהם אמורים ליהנות מהגנה לזכותו של היוצר:

(א) היצירה: הרי הבסיס הראשוני להבאה של גופן לעולם זה, הוא רישום של טיפוגרפיה האות (Typeface Design), דבר שנעשה בדרך כלל ידנית ואחר כך עובר לדיגיטציה הכרוכה בידע מקצועי ועמל רב.

(ב) הפורמט או המדיום: הפורמטים הדיגיטליים לגופן מסוים הם בפועל סוג של תוכנה plug in, כלומר אפליקציה שמשלמה את התפעול של תוכנה אחרת, הרי לא ניתן להשתמש בפונט אם הוא אינו מתוכנת נכון ומותאם לשימוש ממוחשב.

היות שהצעת החוק לא מסבירה במדויק איך יתבצע תהליך הרישום ל"עיצוב שהינו גופן", הרי אם הסימוכין לרישום הוא שרטוט טיפוגרפיה האותיות, אז מדוע היצירה שמהותה רישום וסגנון חדש לאותיות לא תישאר משויכת מטבע הדברים, לחוק הבסיסי של הגנת זכויות היוצר? ואם הסימוכין הוא הקוד הדיגיטלי, הכוונה לפונט בפורמט נתון, אז הצעת החוק נוגדת את עצמה מאחר שהקוד הדיגיטלי הוא סוג של תוכנה או אפליקציה שאמורה להיות מוגנת כיצירה ספרותית.

פונטים בעולם

בהקשר זה אבקש לציין שלפי ארגון הקניין הרוחני הבין-לאומי (WIPO) אפשר להבין שכל תוכנה או אפליקציה מוגנת על פי חוק זכות היוצרים ללא צורך ברישום כלשהו. כל עוד שברוב מדינות המערב ואלה החתומות על האמנות הבין-לאומיות מכבדים את הגופנים בהגנת זכות יוצרים, לא מובן לנו למה הצעת החוק בארץ הולכת בעקבות התקנה המיושנת בארצות הברית, שקיפחה את המעצבים, עד שריכזו אותה בשנת 1992, כשהתחילה הלשכה לקבל את רישום הזכויות לגופנים בפורמטים הדיגיטליים.

אני חוזר: הגדרת המונח "עיצוב" על פי הצעת החוק החדש מטשטשת את הגבולות בין יצירה למוצר, בקביעה תמוהה אשר דוחפת את הגופנים לתוך רשימה של מוצרים עונתיים/תעשייתיים תחת הגדרה זו. עצם העובדה שגופן אינו נמכר כמוצר מוחשי אלא מופץ תחת רישיון שימוש, מוכיחה שהוא איננו כמו חפץ או פריט צריכה מעוצב, למשל כסא, אחרי שקונים אותו הוא הופך לרכוש מובהק של הקונה.

טובת הציבור

"טובת הציבור" הוא רציונל מתאים למוצר שימוש זמני או עונתי. יש להבדיל בין מעצב גופנים, לבין מעצב אופנה, מעצב תכשיטים, או מעצב תעשייתי. זה ששלושת האחרונים מעצבים בדרך כלל לצריכה ושימוש המוני, לעומת מעצב הגופנים שיוצר לשימוש מוגבל אבל המונים נחשפים וצופים בתוצר הסופי. מרבית משתמשי מחשב שולחני בארץ עובדים עם מערכת הפעלה של מיקרוסופט. אפשר לנחש ש-99% מהם לא קנו אפילו פונט אחד והוסיפו אותו לקולקציה הקיימת במערכת ההפעלה חלונות Windows, גם כשזה מוצע בחינם. מבחינתם, העשרת ספריית הגופנים היא לא שאיפה ולא דרישה. זו אינדיקציה שכלל הציבור לא צורך פונטים כמוצר תעשייתי כמו רהיטים, בגדים, תכשיטים וכו'. העובדות מאחורי התפלגות המכירות של הפונטים גם בארץ וגם בעולם מוכיחה את זה יותר: כ-80% ממכירות רישיונות הפונטים הולכים ללקוחות שעוסקים במדיה, ביצירה, עיצוב, פרסום, שילוט, וכו', ובערך 5% ממכירת רישיונות השימוש הולכות לציבור הרחב.

לסיכום: עמדת קבוצת מעצבי הגופנים בארץ היא התנגדות מוחלטת לסיפוח הגופנים לחוק העיצוב על פי ההצעה הקיימת מאחר והיא מהווה פגיעה בפרנסתנו ופגיעה בזכויות הקניין הרוחני שלנו. התייחסות המחוקק לעבודת מעצבי הגופנים מהווה טעות היסטורית שעוקרת את בסיס הנפשת תווי הפנים של השפה, התנכרות לכל מורשת הטיפוגרפיה, וכוונה להפוך את היצירות הנצחיות למוצרי צריכה. העניין אפוף ספק לעודד פיתוחים חדשים לטובת הציבור. לא משתמע מהצעת חוק העיצובים הגנה על מעצבי הפונטים, אלא טרטר, סרבול הליכי הרישום וחסימה לזכויותיהם כאנשי יצירה. מה גם שהחוק לא יעודד השראה או יצירה בקרב דורות העתיד של מעצבי גופנים להיפך, החוק יגרום לתוהו ובוהו בכל תהליך רישום ו/או שיפוט של גופנים. גופנים משרתים את העוסקים בעיצוב, מדיה, פרסום, דפוס וערוצי תקשורת, לכן הם בעלי חשיפה גדולה מאוד בקרב הציבור, אבל בצד משתמש הקצה הם לא מוצר שימוש/צריכה המוני. אנו מבהירים ומשוכנעים בזה שחוק זכות היוצרים הוא החוק הנכון והמתאים המגן כיום על זכויות הקניין הרוחני שלנו - וליצירות הגופנים שלנו.

השופט פרופ' עופר גרוסקופף, בית המשפט המחוזי מרכז

אתחיל בלציין שאני מסכים כמעט עם כל מה שמר חביב אמר.

הנקודה שעו"ד דניאל ממשרד המשפטים הציגה בהתחלה היא נקודה חשובה הקיימת במשפט הישראלי: יש הבחנה בין דיני מדגמים לזכויות יוצרים, מדובר בשתי מערכות דינים שונות ונפרדות. הראשונה מגנה רק על מה שלא נכנס לתחום מדגם, כלומר הן מערכות שמוציאות אחת את השנייה, ואין הגנה חופפת (בניגוד למדינות אחרות בהן יש חפיפה).

השאלה הרלוונטית היא האם גופנים שייכים לדיני המדגמים או לדיני זכות יוצרים?

מתוך הבחנה זו ייגזרו סוג והיקף ההגנה. השאלה שמכריעה את ההבחנה היא האם מדובר בעיצוב של עצם מוחשי (כמו טבעת) או עיצוב של עצם בלתי מוחשי למשל טבעת האופל מסדרת ההוביט ושר הטבעות. אם טולקין צייר את הטבעת אז זה לא יהיה מדגם, אלא תהיה על זה זכות יוצרים, וגם אם אחר-כך ייצרו את הטבעת על-פי הציור וימכרו אותו, זה עדיין יזכה להגנה של זכויות כי במקור מדובר בעיצוב של עצם בלתי מוחשי. להבהיר, מדובר בעיצוב של חפץ מוחשי בהנחה שהוא לא שימש רק לטבעת אחת אלא נוצרו אלף טבעות מהסוג הזה צריך להיות מוגן כמדגם. אבל עיצוב או תיאור של עצם שלא אמור להיות מיוצר באופן תעשייתי ההגנה תהיה תחת דיני זכות יוצרים.

גופן הוא עיצוב של חפץ בלתי מוחשי, לכן מהבחינה הזו זה דומה לדמות של מיקי מאוס, דמות דמיונית. בגלל הבחנה זו, הפונט אמור להיות חלק מדיני זכות יוצרים, וזה אכן המצב המשפטי היום. כנ"ל לגבי סימנים גרפיים: סמיילים שייכים לזכויות יוצרים, כיוון שהוא אינו עיצוב של מוצר אחר. מדובר בהבחנה טכנית משפטית.

שאלה מהקהל: האם שרטוטים של מוצרים פונקציונאליים זוכים להגנה לדעתך?

השופט גרוסקופף: לא, כי הם לצורך יצירת המוצר. אם יש יצירה שאני מעביר אותה למדיום אחר אני לא מאבד זכות יוצרים – הדפסת מיקי מאוס על חולצה אינה שוללת מהדמות את ההגנה עליו.

בדין האנגלי שאנחנו הולכים אחריו יש התייחסות מיוחדת לפונטים בשנת 1988, אבל עצם העובדה שהם חלק מדיני זכות יוצרים לא שונה.

למעשה הצעת החוק עושה משהו יותר מורכב. היא לא לוקחת את הגופנים ומעבירה אותם באופן מלא לדיני מדגמים, אלא יוצרת יציר כלאיים. זה מצב שבו ההגנה על גופנים תהיה חלשה יחסית היום כמדגם, והתוצאה היא בעצם שאף אחד לא יהיה מוגן חוץ משלושת הפונטים הרשומים שהוזכרו מקודם. עם זאת, ההצעה מציעה לתת הגנה ללא רישום ובאופן חריג לתקופה של 25 שנה לפונטים שלא נרשמו.

התוצאה של זה היא הגנת ביניים. והשאלה שמטרידה לגביה, היא האם לא היה נכון, בהינתן האפשרות החלופית לתקן את התיקונים הדרושים כדי לסייג אותם בתוך דיני זכות יוצרים. למשל, אם ההגנה הראויה היא אכן רק 25 שנה (ולא חיי היוצר + 70) אין מניעה מלהכניס אותם לחוק באופן חריג כמו שנעשה לגבי יצירת תקליט שמקבלת הגנה רק ל-50 שנה. אפשרות חלופית זו גם תפתור את הבעיה שמתעוררת בעקבות הוראת המעבר שקובעת שהגנה חלה גם לגבי גופנים קיימים. כלומר גופנים קיימים שנוצרו לפני למעלה מ-25 שנה מאבדים את ההגנה שיש להם היום באמצעות הוראות המעבר של החוק – פגיעה קשה בזכויות הקניין. לכן עולה השאלה האם זה עומד בהוראות חוק היסוד הרלוונטי בצם השלילה של הזכות הקניינית.

האם ההטבעות של האותיות הן המוצר? האם הפונט מיוצר כדי לעצב ברוח דמיוןך את אבני הבניין של השפה? התבליטים (התוכנות היום) הם הדרך לבטא אותם – כמו תבנית של דמות מיקי מאוס שתעשה את הפלט של הדמות שניתן ליישם על גבי מיני חפצים פיזיים שונים. הדמות של מיקי מאוס היא גם חלק מאבני התרבות של כל שפה, ועדיין מגנים עליו.

עיצוב של חפץ מוחשי (שולחן) הוא מדגם. אבל עיצוב של חפץ דמיוני הוא יצירה לפי דיני זכות יוצרים. זו ההבחנה שקיימת היום. אם אעצב שולחן ללא כוונה לייצר אותה אלא כי אני רוצה ליצור את העיצוב הזה, היא תזכה להגנה של דיני זכות יוצרים. כמו שטולקין עיצב עולם שמישהו הפך בסרט לעולם מוחשי, ומוצרי צריכה אחרים (merchandise) שמבוססים על העיצובים שלו. עדיין העיצובים שלו הם יצירות – השפה היא התרבות.

אסיים בשתי אמירות שנוגעות למה עמד מאחורי הרצון של המפעל המשפטי הזה של משרד המשפטים

תקופת ההגנה שניתנת היום לזכויות יוצרים נראית לנו ארוכה מדי בעידן המודרני וקשה לחלוק על זה. חיי יוצר +70 שנה זה פרק זמן שלקוח מעולם שנע במהירות שונה. כדי שהיצירה תכניס כסף דרושה תקופת זמן שונה לחלוטין. אם משרד המשפטים היה בא עם הצעת חוק שאומרת שצריך לקצר את תקופת ההגנה של כל זכויות יוצרים זה לא היה מופרך. וכמובן שאפשר לקצר הרבה דברים אחרים, למשל תוכנת מחשב: אף תכנת מחשב עדיין לא יצאה מתחום ההגנה וכשכן תצא, אף אחד לא יוכל להשתמש בה כבר כי היא כבר תהיה מיושנת לגמרי. ההיגיון צריך להיות שתכנת מחשב מוגנת לתקופה הרבה יוצר קצרה, אולי ל-10-15 שנה.

פרופ' בירנהק: המגמה בעולם היא דווקא רק להאריך עוד ועוד.

השופט גרוסקופף: המציאות אומרת שיש הגנה שמתאימה להיקף שהיינו רוצים לתת לציורים בימי הביניים והיא לא מתאימה לעידן שבו אנחנו חיים. אז מיהם בעלי האינטרסים ומה הכוחות שלהם על המחוקק? דווקא בתחום זה, בו משרד המשפטים אינו כבול (אמנת וינה לא נכנסה לתוקף), אולי יש מקום להפעיל שיקול דעת מסוים שחל גם על תקופת ההגנה. הזכות המוסרית היא שאלה שצריך לדון בה, וגם משתמשים משניים הוא עניין שצריך לפתור. השאלה היא למה טיפוגרף לא זכאי לזכות מוסרית כמו צלם? גם צלם אתה לא רואה את השם שלו בכל מקום.

פרופ' בירנהק: מזכיר את פסק הדיו של השימוש של חדשות 2 בפונטים חדשים שערבבו ביניהם. בהקשר זה אחת הטענות הייתה שזה פוגע בזכות המוסרית. השופט ברנר קבע שהשימוש היה סביר ולכן אין הפרה. כלומר אפשר להתמודד עם זכות מוסרית בהקשר הזה.

††††

חלק II: דיון פתוח

פרופ' בירנהק: הסוגיה הבסיסית: מהי מהות הפונטים? האם חפץ או מוצר? האם מדובר בכלי או ביצירה בפני עצמה? ברור הוא שמדובר במשהו מיוחד.

שאלה משפטית כללית: איך ראוי ונכון להסדיר בהינתן מספר רובריקות משפטיות נתונות שקיימות אך אף אחת מהן לא מתאימה בדיוק. לעתים רחוקות המשפט מייצר רובריקות מיוחדות, למשל החוק להגנת מעגלים משולבים, התש"ס-1999, וחוק זכויות מטפחים של זני צמחים, התש"ל"ג-1973. לכל שאר הדברים יש קטגוריות גסות (פטנט, מדגם, יצירה). אז יש הרבה שאלות עקרוניות שמתנקזות כאן: האם מתאים חוק זכות יוצרים, דיני מדגמים/עיצובים או חוק ספציפי שונה? כמובן שזה עניין מסובך ויוצר מדרון חלקלק בו יעלו טענות של יוצרים אחרים שגם ירצו חוק מיוחד עבורם ואין לזה סוף.

עו"ד ערן ברקת, קבוצת ריינהולד כהן: אני מגיע מהשוק הפרטי ומייצג, וכן אגיע לכנסת, מטעם חברת "פונטיביט", בית להרבה טיפוגרפיים. המעצב הראשי נדב עזרא נמצא כאן היום. מדובר באחד השחקנים הגדולים בשוק.

השאלה הראשונה שעלתה מהדברים עד עכשיו: למה בכלל לעבור מעולם של דיני זכות יוצרים לעולם של דיני עיצובים? אולי צריך רק לתקן את התיקונים הנדרשים בתוך חוק זכות יוצרים כדי לפתור את הבעיות. לא שמעתי הסבר משכנע למעבר. צריך לזכור שבכל עולם היחס בין זכויות יוצרים לעיצובים הוא בעייתי: איפה עובר הגבול? לכן המעבר הגלום בהצעה שם זרקור על אחד הנושאים הבעייתיים ביותר, ולכן אני צופה שההצעה תתקע. אני מסכים עם הנאמר כבר שאין סיבה משכנעת למעבר.

נקודה נוספת: בין אם זה נכון עיונית שפונטים יהיו מוגנים בדיני זכות יוצרים ובין אם לאו, זה המצב המשפטי היום והפסיקה לגבי זה ברורה מאוד. לכן אי אפשר להגיד שזה בא לפתור אי ודאות משפטית. אפקטיבית יש העברה ממשטר אחד לאחר.

נניח שעברנו ממשטר זכויות היוצרים למשטר העיצובים, בואו נדבר על תקופת ההגנה: נשמעה טענה לפיה התקופה שמוענקת בחוק זכות יוצרים ארוכה מדי. אבל יש עמדה אחרת שאומרת שדווקא בעולם הטיפוגרפיה ובייחוד בשפה העברית התקופה של 25 שנה היא קצרה מדי, בסדרי גודל. כי יש הבדל בגדול בין גופנים בעברית לשפות אחרות. השוק קטן ולכן זה צריך להיות שונה, תוך הבנה שמדובר בחודשים ולפעמים שנים של יצירה. בשוק קטן כשההחלטה לשוק כל-כך קשה והיכולת להפיק הנאה כלכלית כל-כך מוגבלת, תקופת ההגנה קצרה של 25 שנה שומטת את הבסיס הכלכלי לפעילות יוצרים. יש תמימות דעים לגבי זה אצל המעצבים.

לגבי סוגית נגישות הציבור לפונטים: לא חייבים להשתמש דווקא בפונטים שמוגנים, יש חלופות אחרות בשוק. שימוש הוגן הולך לאיבוד במעבר לעיצובים – פרודיה ראינו על החולצה של עו"ד אייל שגיא, למשל.

נאמר שיש ארבע מטרות להצעת החוק:

1. עידוד של היצירה – אם אנחנו שומעים כאן בין היתר מקהל הטיפוגרפיים היוצרים המיוצג בחדר, האינטרס שלהם ליצור יחוסל ולכן מטרה זו לא תושג.
2. דאגה לעסקים קטנים – הענף הזה מתאפיין בכך שהוא מורכב אך ורק מעסקים קטנים ובקושי בינוניים. כאמור, להחריב את פרנסתם לא מיישם את מטרת החוק.
3. ודאות – פתרון חלופי וקל יותר הוא פשוט להבהיר שאכן מדובר ביצירה המוגנת תחת חוק זכות יוצרים ולטפל נקודתית בבעיות שעולות שם, בחוק זכות יוצרים.
4. התאמה להתפתחויות שונות בעולם – הפסיקה הישנה בנושא בארץ טיפלה באותיות עופרת, ואז אולי היה אכן קרוב יותר למדגם. אבל דווקא בעולם הטכנולוגי של היום, הממוחשב, יותר רלוונטי לעגן את זה בחוק זכות יוצרים.

נקודה אחרונה לגבי הוראות המעבר: מדובר בדבר שלא ייעשה. קניין רוחני יופקע באחת למחרת כניסת החוק לתוקף וזה לא סביר. לסיכום, הטיפוגרפיה העברית הייתה קפואה מאות שנים והיום אנחנו נמצאים בעידן של התחדשות הגופנים בעברית – והצעת החוק מאיימת לקטוע את זה כלכלית.

עו"ד דניאל: לגבי הוראת המעבר: בתזכיר דווקא היה כתוב שפונטים ימשיכו לקבל הגנה של זכות יוצרים. החשש היה שברגע שנגיד את זה, ולאור הפרשנות שפונטים מהווים עיצובים גם קודם, כשבית המשפט יפרש את זה, תעלה הטענה שבגלל שסעיף 7 לחוק זכות יוצרים מוציא מהחוק כל מה שמוגדר כעיצוב/מדגם, פונטים לא יוכלו להיות מוגנים ואז יופקע מהם ההגנה. כלומר לא יהיו מוגנים כעיצוב וגם לא כיצירה. הכוונה הייתה להשאיר להם הגנה כלשהי. אפשר לנסח את זה באופן אחר ואולי יש בעיות שלא חשבנו עליהן אבל אנחנו פתוחים לשמוע הערות. העניין בידי הכנסת עכשיו בעיקר אבל אין ניסיון לשתק שוק שלם.

השופט גרוסקופ: הפרשנות המחייבת היא של בית המשפט. לפי החוק הישן נקבע שפונט זוכה בזכות יוצרים. אם נגיע לבית משפט עליון ושם ייקבע שזה לא כך, יופקע הקניין של רבים.

עו"ד דניאל: למה לעבור ל"עיצוב"? בעיני משרד המשפטים זה עונה להגדרות יותר טוב כך ולא כ"יצירה". שמענו מהרבה מעצבים של מוצרים אחרים ותהליך היצירה שתואר מאוד דומה, למשל אצל מייצרי שואבי אבק. זה מוצר שהוא מוכתב על ידי הגדרות בסיסיות מסוימות, וכך גם הצורה של האות חייבת להיות הצורה של האות בסופו של דבר – יש מגבלות על העיצוב. לכן הוחלט שחוק העיצובים הוא המקום הנכון.

לעניין יצירות פונקציונאליות אחרות כמו מפות או יצירה אדריכלית או תוכנת מחשב: אנחנו מוגבלים על-ידי אמנות בין-לאומיות שבאופן ספציפי מגדירות את המפות והיצירות האדריכליות כמוגנות באמצעות זכות יוצרים. (שאלה מעניינת עולה לאור סעיף 7 לחוק זכות יוצרים, מה קורה אם בונים את אותה יצירה אדריכלית יותר מ-50 פעם?).

לגבי פונטים בעברית עולות שתי שאלות חשובות:

א. בהנחה ששמים בצד את תקופת ההגנה ואפשר להגיע להסכמה שתהיה טובה לכולם, ונניח שיוחלט שהתקופה תהיה יותר ארוכה מ-25 שנה, האם אתם עדיין מרגישים שחוק זכות יוצרים משרת אתכם ואת היצירה בצורה טובה יותר? ולמה?

ב. האם אתם חושבים שבישראל ראוי להגן לתקופה כל-כך ארוכה גם על פונטים באנגלית? נזכיר שמשך המשפטים פועל לטובת הציבור, ואותו הציבור כולל גם גרפיקאי בודד שרוצה להשתמש בפונט שיצרתם וכן סטודנטים.

מר חנן כהן: אני מגיע מעולם הספרנות והמידענות, שם קיימת בעיה דומה שכבר נפתרה על ידי הספרנים – ההיררכיה של היצירה. בספרנות משתמשים במודל ה-WEMI [יצירה (work), ביטוי (expression), התגלמות (manifestation), ופריט (item)].

זה מתחיל מהיצירה – למשל גיין אוסטיין שכתבה את "גאוונה ודעה קדומה", זו יצירה. הטקסט זה הביטוי, שכולל גם תרגום של הטקסט שלה. אחר-כך מגיע ההתגלמות, שזו ההדפסה של הטקסט, למשל הוצאת מעריב מוציאה גרסה, אבל הוצאת "כתר" גם תרגמו בתרגום אחר והדפיסו בהדפסה אחרת. לכן זו התגלמות: ביטויים שונים של אותה יצירה. ובסוף יש את הפריט עצמו שאנחנו קונים בחנות שהוא אחד וייחודי. זה הספר המוחשי היחיד, ויש מספר עותקים.

מכאן אני שואל, בדיון בשאלת סיווג הפונט, אם זה יצירה, או מוצר, או תוכנה – למה לא להשתמש בהיררכיה הזו? המחשבה כבר הייתה והושקעה, והושגו תוצאות שימושיות שהן המודל הנ"ל.

פרופ' בירנהק: בשפה של קניין רוחני אכן קיימת הבחנה בין רעיון לבין ביטוי הספציפי, בין עותק לבין יצירה נגזרת על סמך יצירה קודמת, ולבין עותקים מפירים. כמו-כן יש גם הבחנה בין יצירה אומנותית לפונקציונאלית.

עו"ד טוני גרינמן: עו"ד גרינמן ייצג את חברת פרימוס שנתבעה בגין שילובם של פונטים שונים עבור חדשות ערוץ 2 בפסק הדין בעניין *מסטרפונט נ' חברת החדשות הישראלית*.⁸ באותו משפט פרימוס נתבעו על ידי חברת "מסטרפונט" שמשווקת את הפונטים הרלוונטיים, ועל ידי צבי נרקיס, על הפרת זכות יוצרים קניינית ומוסרית. בית משפט השלום (השופט ברנר) קבע שלמרות הניסיונות לשכנע שעסקינן במדגם ולא ביצירה, מדובר ביצירה שהופרה הזכות הקניינית בה. באשר לזכות המוסרית, בגין השילוב של הגופן "נרקיס חדש" עם "נרקיס תם"

⁸ ת"א (שלום ת"א) 24048/08 מסטרפונט בע"מ נ' חב' החדשות הישראלית (2011).

(בגלל הנראות של פיקסלים במסכי טלוויזיה ערבבו אותיות מסוימות מכל גופן), נקבע שהיה שימוש סביר. אזכיר שמר צבי נרקיס בעצמו אמר בעת החקירה שלו בבית המשפט שהוא לא מבין על מה כל המהומה על השילוב, מבחינתו לא הייתה שום בעיה, והוא התעניין אך ורק בהפרה הקניינית.

אין ספק שיש הרבה מחשבה אומנותית בעיצוב של פונט. כמו כן יש הרבה מחשבה יצירתית בעיצוב של רהיט או בגד או תכשיט. אין ספק שכל הדברים הללו צריכים להיות מוגנים בזכות קניינית של קניין רוחני, והשאלה היא מהי אותה הזכות? אני בניגוד לעו"ד ערן ברקת, חושב שההבחנה היא בין יצירה שמעבירה לנו רק הנאה או העברת מידע או כלי לתקשורת, ויש כמובן חריגים לזה (תוכנת מחשב למשל זו מובלעת), לבין חפץ שהוא פונקציונאלי הגם שיש בו רכיבים אומנותיים ויצירתיים. לכן, לדעתי, הפונט צריך להיות מוגן כמדגם.

השופט גרוסקופף: העברת המידע זה האות לא הייצוג שלו, הוא רק משנה את העברת המידע. השאלה היא השלד.

עו"ד גרינמן: האות משמשת את הפונקציה בהעברת המידע. אמנם לאות יש עיצוב. היצירה או הציור או המחזה גם מעביר הנאה או מידע, אבל האות הוא פונקציה בהעברת המידע והוא מעוצב בצורה יפה ושונה, ולגבי זה אין ספק. כשאתה מסתכל על הבגד הוא יכול להעביר הנאה אבל גם כפונקציה מלביש את הבן אדם. הנשיא שמגר בפס"ד אינטרלגו כתב שהמבחן הוא האם היוצר שקל שיקולים אומנותיים ולא רק שאלת הפונקציה – ועדיין יש את סעיף 22 [לחוק זכות יוצרים, 1911] שמוציא את המדגמים מחוק זכות יוצרים. אם אנחנו אומרים שהפונטים יהיו מוגנים בזכויות יוצרים אז למה לא לכלול גם את הבגד והתכשיט והרהיטים (שרק יכולים להיות מוגנים אם קיימים עד 50 פריטים של היצירה).

נראה שיש לנו מחלוקת רעיונית בנוגע לשאלה האם הגופן הוא מוחשי או לא מוחשי, אבל אני תופס אותו כמוחשי. יכול להיות שהגישה שלי היא החרוג.

השופט גרוסקופף: האם יש דוגמה למשהו אחר, עיצוב לא מוחשי שלא אמור להיות מוטבע, שזוכה להגנה של דיני מדגמים?

ד"ר אמיר חורי, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל אביב: אפתח ואומר שהמפגש הנוכחי מרתק.

אנו עוסקים במטריה שהיא בליבה של תכנים אומנותיים – וזה קורה בעולם משתנה. כאן אנחנו למעשה בוחרים בתחום אחד, תחום הפונטים, מכלל תחומי האמנות, ההבעה והעיצוב, ומנסים להסדיר אותו. לפי דיני זכויות יוצרים, טוב ששופטים ובתי המשפט הנכבדים אינם מחווה דעה אישית על רמת או איכות האומנות. השוק בעצמו אמור לתמחר זאת. אבל העיקר הוא שאכיפת הזכות אינה תלויה באיכות האמנותית של היצירה, ואין זה מובן מדוע זה קורה בהקשר של פונטים. לדעתי, חשוב שתהיה המשגה של מהות האמנות שבפנינו בטרם נכריע איך להגן עליה. כאן עולות מספר שאלות שיש לדעתי לחשוב עליהן:

תחילה, יצירות שכבר נוצרו בעבר, לגביהן עולות שאלות הנוגעות לחוקי יסוד והוראות המעבר הרלוונטיות. שאלה נוספת שעולה נוגעת למעצבים או יוצרים מחו"ל: מה מצב החוק הזה ביחס להסכם TRIPS וההשפעות הבין-לאומיות על הסוגיה הזו. שאלה נוספת היא האם ההבחנה היא בין שפות שונות? שפות רשמיות של המדינה? זאת ועוד, מה לגבי פעילות מעבר לגבול של מדינה, למשל מעצבים ישראלים שמקימים משרד בניו-יורק ועובדים כישות אמריקנית?

עו"ד דניאל: לגבי ההיבט הבין-לאומי - אם אנחנו מגנים על פונטים כיצירות, כל פונט מחו"ל (למשל פונט באנגלית לגביו יש שוק יותר גדול) יקבל הגנה כיצירה גם בארץ (כלומר תקופת הגנה של חיי היוצר ועוד 70 שנה). אם נגן באמצעות עיצוב אז תקופת ההגנה של 25 שנה תחול על פונטים מחו"ל. נחזור על השאלה: האם בעיני המעצבים דין פונט לועזי כדין פונט עברי? אזכיר כי כרגע פונטים בארצות הברית זוכים רק ל-14 שנות הגנה אבל האמנות הבין-לאומיות שמחייבות אותנו אוסרות על אפליה על בסיס מקום מושב או אזרחות.

אסא קלינג: לא בטוח אם משמעות הענקת הגנה כמו זו שקיימת בארץ המוצא באמת נותנת יתרון ספציפי לפונטים בישראל. שניהם נחשבים למדגם לא רשום, ואולי לא נותנים להם יתרון לא צודק.

עודד עזר, מעצב פונטים עצמאי, מרצה בכיר ב-HIT חולון: ממשיך את דברי ד"ר אמיר חורי - מרגיש שיש כאן עוולה שמגיעה אליי הביתה. עם כל הכוונות הטובות ואני מעריך שהנוכחים כאן מקשיבים, אני לא מבין איך

כאזרח מדינת ישראל, שומר חוק, החוק פועל נגדי ונגד הנכסים התרבותיים שאני מקווה לשים על השולחן לכל האזרחים.

השופט (בדימוס) גבריאל קלינג: ייצגתי את לשכת עורכי הדין בכנסת במשך 17 שנה, לרבות בוועדת חוקה, חוק ומשפט. הניסיון שלי מלמד כך: בעבר נאלצנו להתמודד עם בעיה קשה, בעיה דומה, האם יש הגנה כלשהי לתוכנת מחשב. סביב השאלה היו הרבה דיונים שלא נסתיימו עד שניתן פסק הדין הראשון והיחיד שאמר שמצא דרך לא מקובלת לפתור את הבעיה, וגם לאחריו היו הרבה דיונים האם פסק הדין נכון או לא. ישבתי אז בכנסת ואמרתי שיש כאן פתרון. תקנו את פקודת זכות יוצרים המנדטורית, מדובר בשינוי של פחות מ-10 מיליון, ותוך 3 חודשים החוק תוקן. וזה היה המצב המשפטי הרבה זמן.

הוויכוח כאן מרתק והוא לעניין, אבל כשמגיעים למסקנה משרד המשפטים אחרי ששמע את כל הנאמר כאן היום ובכלל, במקום לדון בשאלה מה יחליט שופט פלוני אלמוני ולנבות את החלטתו, ידאג לתקן את ההצעה באותה רוח שכדאי שזה יעבור.

עמרי רחום טוויג, תלמיד לתואר שלישי, מרכז צבי מיתר ללימודי משפט מתקדמים, הפקולטה למשפטים אוניברסיטת תל אביב: הדיון כאן מאיר בעיות בין מדגמים לדיני זכויות יוצרים, והשאלה האם יש תחומים אמנותיים מסוימים שעדיפים. מה שמתסיס בעיקר את הרוחות זה שאנחנו מתלבשים על גבי מקרה מבחן ספציפי - הפונטים - ולא על השאלה העקרונית מה צריך להיכנס לכל חוק והאם יש בכלל הבחנה קוהרנטית וטובה בין שני הדינים האלה שיכול לרוץ על גבי כל היצירות שתבהיר אחת ולתמיד אם היא מדגם או נכנסת תחת חוק זכויות יוצרים.

בעצם ניתן לומר שהכל מתנקז לשאלה אחת: מה עולה כדי אסתטיקה או אומנות?

המשפט אומר שהשאלה הזו בעצם לא מעניינת אותו. המשפט רוצה רק לתת הגנה ליצירה, ויש קביעה מפורשת ששאלות של שיפוט אסתטי לא נכנסות לדיון.

אבל ביצירות פונקציונאליות עלולה להיווצר למוצר גם ערך אסתטי עודף, כמו במקרה של טייפ-פייס ואות. אז נשאלת השאלה מתי הערך המוסף, הטייפ-פייס עצמו, הוא ערך אסתטי עודף?

כשעונים על שאלה זו שואלים שאלה אסתטית, והיא נובעת מהבנה תרבותית מושרשת לגבי סוגים של אמנות. היום אנחנו ניטה לחשוב למשל ששירים יש בהם משהו שאינהרנטית הופך אותם ליצירה אומנותית, אבל לפעמים גם לשיר יש תכלית פונקציונאלית וזה לא שולל את עצם היותו גם יצירה.

הקושי במקרה של פונטים הוא שזה בדיוק קו פרשת המים התרבותי ביחס לשאלה האם יש ערך אינטרנוי אומנותי.

השופט גרוסקופף: זה נכון, אבל יש הרבה דברים שמוכתבים מבחוץ, ושמדינת ישראל מחויבת לגביהם. אי אפשר לטפל בהרבה אנומליות בין שני הדינים. מגיעים לנושא שהוא נקודת ביניים בו אין לנו מגבלות בינלאומיות ואז השאלה היא האם כשמגיעים לפה אנחנו נניח שאנחנו בעולם שאין מגבלות או שבכל זאת גם צריך להתחשב מה קורה לגבי עיצובים אחרים לגביהם אנחנו כן מוגבלים – ומאחר שבהם אסור לגעת אז גם בתחום הקטן הזה בו יש היבט לוקלי מאוד חזק נרצה לא לגעת. אז האם במקרה הנדון כאן צריך לפעול על-פי מה שנראה ראוי או לחלופין ראוי שנתנהג בהתאם לכללים הרגילים ושקובעים כל מיני דברים.

עו"ד איילת פלדמן, משרד המשפטים: הערה מבנית על הדיון: השיקולים של משרד המשפטים הם עניינים ומבוססים על שאלות משפטיות ותוך בדיקה בשטח כולל מול מעצבים, ובדיקה של אמנות בין-לאומיות והמסקנות הנובעות מהן. כמובן שאין כאן שום דבר אישי. זהו הניתוח המשפטי של המצב.

נדב עזרא, "פונטיטי": אני חושב שמהו כאן מתפספס. משרד המשפטים אומר שיש רצון להגן על מעצב ובא לעודד עיצובים חדשים אבל אנחנו שומעים מהמעצבים כאן בחדר שהם עלולים להיפגע. יש יתרון לתחום הטיפוגרפיה, שאפשר לכנס את כל שוק המעצבים בעצם לתוך חדר – ואכן יושבים בחדר איתנו 90% מהמעצבים המרכזיים בתחום בארץ. לאור הנאמר כאן, מהי האינדיקציה שלכם שמה שאתם מציעים זה טוב?

עו"ד דניאל: נכון שכל מעצבי הפונטים כאן אבל המשתמשים לא כאן: מעצבי גרפיים וסטודנטים

דנה אלקיס, מעצבת בסטודיו סהר, סטודנטית לעיצוב: מעולם לא הייתה לי בעיה עם תביעות וידעתי מה מקומי. אם אני מעצבת לחברה אני צריכה רישיון שימוש. דבר שני, אני לא רוצה להשתמש בפונטים של אנשים שלא יושבים כאן – העבודה שהם עשים היא עבודת קודש ואין מה להשוות בינה לעבודה של אחרים.

מיכל סהר: בתגובה לעו"ד גרינמן: ברגע שאתה קונה את הפונט שלי אין בעיה לגעת בו. אם הייתם באמת בתוך העולם הזה, הייתם יודעים כמונו מה הם קודי ההתנהגות המקובלים, ולשים לב כשמהו חריג מתרחש. ל"ציבור" שאתם באים להגן עליהם, אין עניין בחוק הזה, והם לא זקוקים להגנתכם. כשהאוניברסיטה רוצה לרכוש כל מיני פונטים היא קונה רישיונות למחשבי האוניברסיטה ומקבלת הנחה משמעותית, כי זה למען השכלה, והסטודנטים שלה יכולים לעשות שימוש בהם. המשתמש ההדיוט הוא לא המפר הפוטנציאלי של החוק. כשמשרד עיצוב גונב פונט - הוא הלקוח – והוא מי שמפריע לי כשהוא גונב. אבל משרד עיצוב לא גונב. ודווקא ההדיוט הפרטי הוא זה שבדרך-כלל עושה את זה בתמימות או בשוגג והוא לא מעניין אותי.

עיצוב הפונט "אלף" החינמי בקוד-פתוח שעיצבתי נוצר מתוך רצון לתת לעולם פונט טוב שיהיה אפשר לעבוד איתו: ראיתי את זה בתור שליחות תרבותית. זה מרגיש שחיסלתם את השוק של הפונטים, וזה נוגד את השכל הישר.

חביב חורי: את עניין "טובת הציבור" אי אפשר לפתור בצ'יק-צ'ק. נניח שמשרד החינוך יממן 50 פונטים לטובת הציבור במדינה. אנחנו גם מוכנים ויכולים להתחייב לתרום כל אחד כמה פונטים לטובת הציבור שיהיו לשימוש חופשי לכולם. אבל זה לא העניין. אנחנו מבינים גם שבחוק יש כל מיני פערים ולבנים שצריך לבנות אותם, כדי לשייך כל מיני דינים. הבעיה משמעת כבעיה של הגדרה ולא מחסור בשימוש.

הצד הפונקציונאלי של הפונט קיים בקוד הדיגיטלי שלו והצד האסתטי שממשיך את הרובד השני זה הטייפ-פייס. משתמש לא צריך גופן כדי לממש את הדרישה לצד הפונקציונאלי. הכוונה להקליד ולקרוא טקסט. הדרישה של משתמש מגופן היא לממש את הצד האסתטי.

בתגובה לעו"ד גרינמן: הפונט בעצם צריך להיות בתוך תוכנה. למה אתה צריך פונטים? בכדי להקליד טקסט? לא כי יש מערכת של ברייל ואתה יכול להיות עיוור ולקרוא טקסט גם בלי לראות אותו. אתה בפועל בוחר גופן בכדי לקבל נראות חזותית ויופי שיצר המעצב והביא אותו אליך דרך האלפבית!

פרופ' בירנהק: אפרופו ההבחנה בין פונקציונאלי, עו"ד נעמה דניאל התייחסה לנקודה זו בהתחלה, וציינה שיש מסרים אסתטיים. אות זה נושא לא מוצר.

ד"ר חורי: לגבי המשתמשים – נניח שמשאירים את הדיון בתוך דיני זכות יוצרים, פרק ד לחוק זה מטפל בשימושים מותרים. המעבר הזה [לדיני העיצובים] משמיט את אותן ההגנות או השימושים המותרים. אז הדאגה מאי-ההנגשה של עיצובים לציבור ממילא תיפתר. מה הסיבות לדאגה הנוספת?

עו"ד דניאל: אנחנו מכירים אפקט מצנן בדיני זכות יוצרים – צד שחושש להשתמש ביצירה שמא יתבעו אותו גם אם השימוש הוא הכי צודק בעולם והוא שימוש הוגן כהגדרתו בחוק, משום שזו טענת הגנה, זה אומר שכבר תבעו אותך, ועכשיו אתה מתגונן. אף אחד לא רוצה לנהל תהליך משפטי לא ודאי ויקר. אפשר להאמין לכם כשאתם אומרים שלא תתבעו את המשתמש הבודד, אבל מה לגבי אחרים שלא יושבים בחדר ואשר גם תבעו מספר פעמים בעבר?

עו"ד ברקת: אם את אכן מוטרדת, למה שלא לתקן את זה בתוך חוק זכות יוצרים?

השופט גרוסקופף: אין פיצוי סטטוטורי בדיני מדגמים, וידוע שזה מאוד קשה להוכיח הפרה וזנק. בחוק זכות יוצרים לפחות יש להם את הפיצוי הסטטוטורי הזה.

עו"ד דניאל: לגבי קניין תעשייתי – אפשר להוכיח את הנזק בקלות יותר גדולה. חברות שמתעסקות בפונטים מצליחות לפתור את התיקים שלהן ולהוכיח הפרות. יותר קל להתחקות אחר שימוש תעשייתי.

עו"ד פלדמן: עיקר הדאגה זה מפני שימוש לא מורשה של מעצבים גרפיים – שימוש הוגן יכול לחול גם עליהם ואז זה יפגע בבעלי הזכויות.

עו"ד ברקת: שאלה לעו"ד דניאל ממשרד המשפטים: למה לא לפתור את הבעיה של אחריות משנית של משתמש קצה בתיקון ספציפי, בתוך חוק זכות יוצרים? אם אתם רוצים להגן על זכויות לקוחות המעצבים (משרדי פרסום) לאף אחד מהם לא אכפת. הם לא יגיעו לדיון בכנסת. יש פגיעה בציבור שלם, גם אם קטן, בשם ציבור אמורפי שאין לו מודעות ולא מופיע כאן.

חיים יגר, מתמחה ברשות ההגבלים העסקיים: טענה שנשמעה בדיון מספר פעמים היא שאם הצעת החוק תעבור, אתם הטיפוגרפים תצאו מהשוק. אבל לרשות ההגבלים יש ניסיון עם טענות של מפוקחים בדבר "יציאה מהשוק". העובדה היא שזה לא קורה בשטח. המילה "תחרות" לא נאמרה הערב בשום שלב. גם אם תצאו מהשוק – יהיה מי שימלא את המרווח הזה. מעבר לכך, תיתכן בעיה עם זה שכל המתחרים יושבים כאן ביחד בחדר.

אביטל, פרסומאי: שאלה לעו"ד נעמה דניאל: מה היה הטריגר שגרם למשרד המשפטים להחליט להכניס את פונטים לתחום העיצובים?

שאלה נוספת: היה דיון מקודם האם פונט הוא יצירת אומנות או לא, והאם צריכה להיות מוגנת ככזו. אז כנציגת המדינה אני שואל – ממשלת ישראל דרך משרד החינוך קבע שפעם בשנה הוא מעניק פרס שר החינוך לעיצוב בין השאר על פונטים. לא קוראים לפרס, "פרס על תעשייה ומסחר". האם יש כאן סתירה?

עו"ד דניאל: יש הנחה שמגולמת בדברים שנשמעים כאן, שמוצרים פונקציונאליים הם לא חלק מהתרבות. אני מבקשת להתנגד להנחה הזו. מעצבים של מוצרים אחרים מתארים במילים דומות מאוד את תהליך היצירה שלהם.

אסא קלינג: נקודה שניסיתי להעביר מקודם היא שתחום הטיפוגרפיה הוא לא עד כדי כך מיוחד. יש עוד הרבה עיצובים. רק בגלל שמשרד המשפטים שם את המילה "פונטים" במפורש בהצעת החוק עוררה את הדיון כאן. אבל הדיון יכול להתעורר מכל מיני היבטים שכל יוצר רואה את היצירה שלו כ"בייבי" שלו. פונט הוא לא מיוחד בהיבט הזה ולכן זו ההתייחסות שלנו. הכוונה היא להגדיל את ההגנה למעצבים ישראלים ולהביא אותם לשוק הבין-לאומי בחוק הזה. היום המעצבים הישראלים כולם אינם משתמשים בעיצוב ברמה מספקת. כל שנה רושמים בישראל רק 15 עיצובים ואנחנו יודעים שזה רק טיפה בים. אנחנו רוצים להגביר את השימוש בזכות לעוד מעצבים, בהשוואה לארצות הברית בה יש הרבה עיצובים של פונטים.

פרופ' בירנהק: תודה לכולם על דיון מרתק. נזכיר שהצעת החוק תגיע בשבוע הבא לדיון בכנסת.

††††